
І.В. Ключков
кандидат філософських наук,
доцент НУХТ

UMBRIS IDEARUM
І МЕТАФІЗИКА БЕЗКІНЕЧНОГО ДЖ. БРУНО

*«...Догорало вознище – стихав
Кардиналів тріумфальний галас.
А Джордано бронзовий стояв,
І Земля – круг Сонця оберталась!».*
Веретенченко О. «Джордано Бруно» [13, 415].

*«Світ – це сітка, вир властивостей;
кожна річ відсилає до іншої,
кожна річ роз'яснює іншу»*
Еко У. «Маятник Фуко» [14, 538].

Якщо редукувати комплекс ментальностей європейської традиції XVI–XVII ст. до єдиного ідейного знаменника, то, поза всяким сумнівом, зробити це буде вкрай важко. Адже величну істину можна нівелювати, назавжди втративши розуміння дорогоцінної сутності життя. Будь-яка тема і справді може стати непотрібною в момент, коли про неї бажають забути, обійти її увагою.

Попри всі перепони, спалахи духу долають обмеженість нісенітниць, здатні вийти з прокрустового ліжка псевдосистем, не роз'яструвати уяву епігонів, сповнюючи серце почуттям скепсису до наукового поступу.

Ідеї видатного італійського мислителя, ченця-домініканця, доктора римо-католицького богослов'я, засновника «філософії світанку», «сина батька – Сонця і матері – Землі», «академіка без академії» Дж. Бруно (Ноланця) (1548–1600), мають фундаментальний зміст. Нині його ім'я набуває іншого сенсу, розвідки про нього знову стають актуальними [8].

На диво, специфіка філософських поглядів справжнього лицаря істини, еретика за обвинуваченням, захисника знання, на превеликий жаль, зазнає майже напівзабуття [2]. Звичайно, це не є коректним

щодо світової науки астрономії і філософії включно. Спробуємо відновити історичну справедливість, віддавши належне культурним пріоритетам і зразкам думки, по-новому сприймати *живу минувшину*, а не її спотворену копію.

Безперечно, Дж. Бруно ніколи не плекав ілюзій про суверенність природи в модусі розуму. Така інтенція думки виголошувала себе у більшості з його розмислів [1], які певною мірою виявились апеляцією до низки узагальнень М. Коперника, переродившись у вчення магічного спрямування. Відвойовуючи автентичність духу, Бруно здобув велич безсмертя, залишившись прибічником пантеїстичної доктрини. Певною мірою його частково можна назвати гностиком середньої ланки, додавши при цьому чимало схвальних епітетів, на кшталт «людина просвітлена», «особа зі спіритуалістичними ревелациями, закохана в творіння природи» та ін. [4]. Він був глибоко переконаний у тому, що знання завжди є тінню абсолютної ідеї в складному акті творення Всесвіту. Звідси походило надмірне обожнювання містики й есхатології, несумісність із раціональною переконаністю Г. Галілея, що унаочнювала прірву, яка неминуче розверзається перед прискіпливим розсудком, котрий лишається безсилим зі своїми доведеннями, апостеріорними судженнями щодо сфери трансцендентного [15].

Доволі песимістичні прозріння засвідчили неминуче зростання кризи ідеології пізнього Середньовіччя, сповненої релігійною нетерпимістю до будь-яких проявів вільнодумства. Бруно, повіривши в єдину першооснову речей – матерію алхіміків (*res natura sublimatogum*), взявся осягати безкінечну ідею, вшанувавши символіку екстатичних мандрів східного неоплатонізму. Така світоглядна необопільність вражала амбіційною величчю. Знаним є той факт, що ідеї Бруно і Галілея увійшли до скарбниці світової думки, але першість у визначенні синтетичної єдності магії, теургії й астрономії, безперечно, належала одному з них, спроможному майстерно оминати суперечки довкола мови спостережень і експерименту [5]. Про це можна багато сперечатись, але дійсність *it is a very stubborn thing*. Справді, Дж. Бруно, мірою своїх сил, намагався здійснити неможливе, поєднуючи халдейські оракули з геліоцентричною розбудовою, не претендуючи на вірогідну чіткість математичних розрахунків [6]. Його знайомство з теорією М. Коперника відбувалось неодноразово, у формі спрощених розповідей про більш складну науку чисел піфагорійської декади, під час відвідин Франції і тодішньої

Англиї (нині – Великої Британії), а особливо – під час читання власного курсу лекцій (Оксфордський період). Його унікальна гносеологія ґрунтувалась на індивідуальному прагненні виорати поле для архетипу буття людини у світі на всіх рівнях фізичного й духовного. Це можна побачити, вивчаючи матеріали «Candelaio» (1582), «Cena de Ceneri» (1584), «De causa, principio» (1584), «De l'infinito, universe» (1584), «De gli eroici furori» (1585), «De minimo» (1591), «De monade» (1591). Відомо також, що в межах «Corpus hermeticum» він заперечував теологію, що набрала обтяжливих рис [11].

Повернення до втрачених текстів засвідчило воскресіння культу природних богів. Це великою мірою сприяло осягненню божественної мудрості (γοι το θεοίδις σοφία), винайденню інтелігібельного Сонця. Але не обійшлося без похмурих інтонацій, що дались взнаки у «Смутку Асклепія», де Бруно виклав сенс апокаліптичного пророцтва. Не змінюючи фатального наголосу, він висловився трагічно: «Чи ти знаєш, о Асклепію, що колись Єгипет був образом Неба, так само як наша Земля – світовим храмом. На жаль прийдуть часи, коли всім стане зрозуміло, що даремно бути палким захисником і охоронцем божественного. О Єгипте, від твоїх релігій лишаться нащадкам тільки легенди! Темряву оберуть за життя, жоден не підніме вгору очей, а віруючу особу розглядатимуть як божевільну потвору, жорсткого вважатимуть розумним, безпристрасного – всемогутнім, найгіршого – найкращим» [6, 118].

Безжалний нонконформізм продемонстрував світоглядні антагонізми, в яких інтелектуальний героїзм перетнувся з неуцтвом юрби, наскрізь просякнутої відчуттям тотальної сваволі, збайдужілої до теоретичних припущень, але стійкої до постійної гонитви за матеріальними благами, зиском і відносним спокоєм у житті. Насправді ж трансцендентне йде врозріз з легковажністю, брутальністю песимізму, воно не примиренне ані з меркантилізмом, ані з постійним зростанням прагнень до саморуйнування. Звідси можна дати раду «маренню», «болі», «тузі» Бруно. А саме повернення до містерій Ісиди й Елевсіну, зруйнованих під п'ятою християнських патріархів, має стати поновленим шаблем містичного проникнення в надра світобудови [15]. Відмовляючись від сумбурної версії раціональної теології, мислитель шукає модель натурфілософського штибу, що є базовою для розв'язання проблеми існування Єдиного.

Керуючись спотвореними компіляціями творів Прокла і Секста Емпірика, відмовляючись посилатись на «учнівські коментарі»,

Бруно вдається до екзегези класичної онтології, себто ідей раннього Платона, докорінно перебудовуючи категорії кабалістичних асоціацій і долаючи синкретизм середньовічних учень [16].

Щоправда, нерідко йому доводилося вступати в мовні баталії. Адже ідейні вороги активно шукали порушення віротерпимості, послідовно уникаючи інвазій з боку «чаклунства». Відтак на авансцені історії судилось з'явитись такого роду теоретизуванню, намаганню «поліпшити» ситуацію щодо розв'язання Гордієвого вузла міжконфесійної конфронтації між християнами, іудеями й мусульманами. Але знову жахлива поразка. Не судилось. Деякі спроби втрутитись у розв'язання конфліктного напруження виявились марними. Тогочасне «аутодафе» поставило на вістря леза метастази ненавистництва, тривале культурне протистояння, і все це кілька століть палахкотіло на європейському обрії [3]. А Бруно відважився запропонувати моральну реформу, акцентувавши добрі соціальні зачинання, етику, як запоруку суспільної користі знання. Категорично не сприймаючи основної догматики релігійного культу, він глузував з марнославства єпископів, оскаржував жахливу недалекорорість політики католицької церкви тощо [17].

Його доля також була дуже близька до життя інших бранців епохи, зокрема Теофраста Бомбаста Парацельса, Дж. Кардано, Б. Телезіо, а обрані ним тези стали терезами для когнітивного очищення. На одній із шальок перебувала істина, з доволі химеричним минулим алхіміків, на іншій – бездоказова компіляція геоцентризму, всіляко обстоювана й підтримувана духівництвом. Не дивно, що, виконуючи роль об'єкта-мішені для оскаженілої критики, Бруно не зміг прилаштуватись до будь-кого, йому вдавалось тільки лишатись осторонь, ще більше усамітнюватись, неминуче продовжуючи крокувати битими тернями шляху до безодні *amor fati* [18].

На щастя, він не перетворився на запеклого, войовничого атеїста. Сповнений натхнення, обрав безкінечне за першооснову суцього, на кшталт «*De docta ignorantia*» М. Кузанського [11]. Предтечею метафізики зробив теорію мнемотехніки (το *τέορέί άνάμνήσις*), частогусто використовувану в диспутах. Перші діалоги з цієї теми були написані на посвяту королю Генріху III.

Мистецтво пам'яті мало вельми неоднозначний характер. Римські риторичні вкляли в нього специфічний зміст і рекомендували задля кращого сприймання речей асоціювати структуру, послідовність понять, аргументів і контраргументів з процесом поетапного

зведення частин будови. У добу Середньовіччя богослов Раймонд Лулій відмовився експлікувати мнемотехніку зі сфери ідеального. За його задумом, вона мала постати органічною складовою розуму, а застосовувані до неї правила призначались для спрощення запам'ятовування, виявившись відносно чітким ментальним корелятом реальності. Відродження надало мнемотехніці інших різновидів, внаслідок чого, сягнувши небувалих висот, вона частково видозмінилась. Сама ж методика утримання в пам'яті основних архетипів убезпечувала гармонійне функціонування космічного ладу, вимагаючи більш фундаментальних знань про Всесвіт [19].

Так, у блискучій «*De vita coelitus comparanda*» М. Фічіно надається специфічна інтерпретація закарбованих у пам'яті ейдосів (фарб), зображених на стелі візерунків (фресок) сузір'їв і планет [12].

Всі архетипи становлять первинну основу творчої уяви, «глибинні мотиви душі», «піднесення», «прозріння», «пробудження», втілюють видозмінений канон магічних властивостей природи, організаційні принципи всіх явищ дійсності без винятку [20].

Герметичний досвід відображення Всесвіту в розумі – консолідуючий. А основою логічної пам'яті є метод поетапного виведення, що активує силу прототипів інтуїції. Користуючись ними як «талісманами-оберегами», обізнаний в окультних практиках маг сподівався через космічну силу досягти надзвичайної організації уяви, стати надлюдиною, водночас лишаячись в єдності з власною історією духу. Згодом вчення досягає свого апогею.

Бруно, просуваючись вглиб, до традиції Гермеса, на відміну від свого ідейного натхненника, доводить, що давньоєгипетська і грецька космології кращі за християнську, оскільки не вимагають, не очікують мислення, а прагнуть дійти його витоків. Обстоюючи геліоцентричну концепцію, пов'язану з астрологією, він неодноразово зображає ренесансного мага як того, хто володіє мовою єгипетських знаків, знайомий з одкровеннями культу присутності Бога в речах (*Deus in res*) – містичним пантеїзмом [21]. А саму ідею присутності тлумачить як сходження до інтелігібельного Сонця. Магія, на його думку, виконує роль онтологічного камертону, налаштовуючи зсередини модус часовості, споглядання природи. Їй підвладне віднайдення відповідей на приховані таємниці буття, досягне виконання ролі математичної посередниці на межі тілесного і інтелектуального.

Зрештою пафос філософського вчення стає більш впорядкованим. Але який він насправді, ззовні? З'ясуємо далі. Йдеться про

модифікації понять Парменіда і Авіцеборна (Ібн-Габіроля). Вони вищі за всі форми речей, поєднують у собі причинну першооснову роду (*causa prima generis*), що лишається непізнаною. Всесвіт є її наслідком, і з нього не можна вивести знання самої причини, так само як від статуї вкрай важко перейти до образу скульптора – її творця (єдине Плотіна). Така естетична аналогія є доречною. З божественної субстанції походить безкінечне, невіддільне від дискурсу людини, «афектації», «вбрання», «дзеркал», «тіней» (*umbris*) речей. Порівняння зі статуєю певною мірою адекватне намірам творіння й самому процесу творення, зауважує Бруно, тому що статуя є завершеним твором, а отже, має бути пізнаною. На відміну від земної природи, Всесвіт – гармонійне джерело вічно відновлюваних форм, а будь-яка алегорія тільки пришвидшує його неправильне тлумачення. До того ж, вкрай важко охопити розсудком первинне ім'я першооснови, керуючись тільки правилами логічного наслідку [22].

За неоплатоніками, розум походить від вищої першооснови (деміурга), за Бруно – всезагальний розум іманентний природі, перетворюючись на речі, стає специфічною характеристикою світової душі. Він надає сенсу сущому, поєднує риси вмістилища довершених архетипів. Гіломорфічну структуру реальності мислитель вбачає у формі динамічно структурованої матерії, яка є вільною, сприяє утвердженню життя. Кожна річ містить у собі властивості вселенського розуму [7–10].

Обстоюючи ідею віталізму, Бруно неодноразово звертається до творчості мілетців, особливо Емпедокла. При цьому найсуттєвішу роль надає трансцендентній сутності, що надихає інертну природу. Її кінцева мета – розум як фізична, діюча причина, змушена надчутливим створювати всі види окремих речей, нагадуючи «божевільного» митця, що створює з холодного мармуру довершені скульптури.

У тлумаченні Бруно іманентність космічного розвитку перетворюється на вічне відображення дійсності (безкінечне поширення), внаслідок чого збігаються поняття Бога й природи, форми й матерії, дії і сили. Поруч із цим не можна узгодити поміж собою різні способи тлумачення. Всесвіт, втілюючи наміри досконалої істоти, тяжіє до неупорядкованості, владарювання безмежного інтелекту. Звідси народжується абсолютна душа, невіддільна від розмаїття явищ. Всесвіт не виникає і не має інших протилежностей. Він є тожним собі, вічним, справді сущим ладом речей [12–14].

Згодом космологія доповнюється поняттям пантеїзму. Відтак

образ природи постає не абстрактною формою, а актом творчості у всезагальній гармонії. Матеріальна будова реальності досягає бажаної довершеності й чіткості. Природа є незбагненою копією Всесвіту, самостійно зростає й зменшується, зазнає змін, перевершуючи собою все існуюче. Така абстракція контрадикцій достатня. Смісловий максимум поступово перетворюється на мінімум – форму, не є наочною ідеєю матерії. Йому бракує меж соматичного протистояння. Божественний прототип Всесвіту повністю не роз'яснений у фізичному сенсі, а розтлумачується тільки за наявності багатьох знаків завершеного творіння. Те, що йде від божественного, є наслідком добродійної волі. Процес творення природи передбачає внутрішній сенс – людське існування. Втілення задуму є основною прикметою вічності і неможливе без автономії особи, варіативного феномену її життях [23].

Отже, Всесвіт – тотожний буттю, є водночас і всім і нічим, будучи наявним у кожній частині цілого і відсутнім у них. Він походить від Бога внаслідок творчої еманції безкінечності. Ось чому Бруно з ентузіазмом сприймає революційні настрої, надаючи Сонцю рис інтелектуального піднесення, долаючи тісні межі геоцентризму, фундаментально викладені у трактаті Птолемея «Альмагест».

Насамкінець дослідження сформулюємо на основі викладеного наші висновки:

По-перше, у філософії Відродження погляди Дж. Бруно займають особливе місце – як складові метафізики й натурфілософії. Деякі з його теоретичних узагальнень мають езотеричний зміст. Ідеальна світобудова постає такою, що відтворює з себе послідовну архітектоніку буття, де за зовнішньою мінливістю швидкозмінних речей приховано вічну сутність – Єдине (благо, істина, краса і любов);

По-друге, більшість поглядів в основі своїй тяжіють до інтродукцій Амонія Сакса і Плотіна, пронизані надзвичайною містичністю. В них відчутний вплив традицій східної доктрини. Метафізична конструкція переважає над схоластичними мудруваннями, є більш динамічною, реальною, варіативною, на відміну від мертвого склепіння космології пізньої античності. Для неї все має внутрішній сенс, послідовність у розгортанні гармонії від $\delta\omega\chi\acute{\alpha}$ (гадки) → через $\epsilon\lambda\iota\sigma\tau\eta\mu\eta$ (знання) → і $\nu\omicron\epsilon\acute{\iota}\nu$ (чистого споглядання) → до $\gamma\upsilon\omega\sigma\iota\varsigma$ (вищого знання);

По-третє, розмисли Дж. Бруно частково стають предтечею сучасної науки. У своїх мріях він лишився пантеїстом, надаючи

вивченню природи, як «джерела всіх чисел, видів і модусів суцього», особливого значення. Вона, природа, уособлює нестримний потік безперервно змінюваної дійсності, перебуває поруч зі свідомістю у самих речах. Зовнішні суперечності, розмаїття предметів і явищ, на думку мислителя, не приховують від погляду «настирливого спостерігача» її глибинну гармонію. Природа, на умоглядному рівні, є архітектонікою вічно суцього [7]. На відміну від антагоністів християнізованих версій неоплатонізму, Бруно наполегливо обстоює відтворювальну єдність. Подібна спрямованість думки дістає своє підтвердження трохи згодом, а саме – у вченні Б. Спінози про субстанцію (*causa sui*) як «*natura naturata*» і «*natura naturans*» [12].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азархин В.А., Горский В.С.* Научная истина и судьба ученого: Коперник, Бруно, Галилей. – К., 1984. – 176 с.
2. *Брехт Б.* Плач еретика // Стихотворения. Рассказы. Пьесы. – М., 1972. – С. 317–323.
3. *Бруно Дж.* Изгнание торжествующего зверя. – СПб., 1914. – С. 19–27.
4. *Бруно Дж.* Неаполитанская улица (Подсвечник). – М., 1940. – 149 с.
5. *Бруно Дж.* О героическом энтузиазме. – М., 1953. – С. 100–120.
6. *Бруно Дж.* Пир на тепле. Плач Асклепия. – СПб., 2005. – 290 с.
7. *Герцен А. И.* Письма об изучении природы // Сочинения в 2-х т. – М., 1985. – Т. 1. – С. 220–398.
8. *Горфункель А.Х.* Джордано Бруно. – М., 1965. – 206 с.
9. *Карсавин Л.П.* Джордано Бруно. – Берлин, 1923. – С. 45–48.
10. *Кузанский Н.* Об ученом незнании // Соч. в 2-х т. – М., 1979. – Т. 1. – С. 47–184.
11. *Реале Д., Антисери Д.* История западной философии от истоков до наших дней. – СПб., 2002. – Т. 4. От Леонардо до Канта. – С. 59–63.
12. *Спиноза Б.* Этика. – Мн.; М., 2001. – 336 с.
13. Українське Диво: Поетична антологія / За упоряд. та ред. Коломіїця В. – К., 2005. – Кн. II. – 535 с.
14. *Эко У.* Маятник Фуко. – К., 1995. – 752 с.
15. *Ясперс К.* Философская вера // Смысл и назначение истории. – М., 1994. – С. 419–508.
16. *Berti D.* Giordano Bruno da Nola. Sua vita e sua dottrina. – Torino, 1889. – P. 40–50.
17. *Bruno G.* Dialogi italiani / A curade di Aquilecchia G. – Firenze, 1958. – 369 p.
18. *Bruno G.* Due dialoghi sconosciuti e due dialoghi noti / A curade di

- Aquilecchia G. – Rome, 1957. – P.200–203.
19. *Ciardo M.* Giordano Bruno tra l'Umanesimo e la storicismo. – Bologna, 1961. – P.169–178.
 20. *Cicuttini L.* Giordano Bruno. – Milano, 1950. – P.103–109.
 21. *Garin E.* La filosofia. – Milano, 1947. – P.290–291.
 22. *Gentile G.* Giordano Bruno e il pensiero del Rinascimento. – Firenze, 1925. – P.10–13.
 23. *Yates F. A.* Giordano Bruno and the hermetic tradition. – London, 1964. – P.68–70.

Клочков І.В. Umbris idearum і метафізика безкінечного Дж. Бруно.

Філософська думка доби Відродження XV–XVI ст. передбачає наявність світоглядних детермінант, що мають глибинний герметичний сенс. Із розвитком гуманітарного знання необхідним стає прагнення визначити послідовність сужень теоретичного й наукового змісту. Людина як специфічний мікро-макрокосм у площині буття набуває універсальних рис, пов'язаних із визначенням метафізичних основ пантеїстичної діалектики. Дж. Бруно вибудовує цілий комплекс ідей гностичного розуміння природи, що уособлює ідею вічного творення. Автор статті обстоює тезу, що теоретичний доробок італійського мислителя має значення для поглиблення розуміння внутрішніх зв'язків між космологією античного світу і пріоритетом у розвитку геліоцентричної моделі світобудови.

Ключові слова: Відродження, буття, людина, інтуїція, душа, безсмертя, самопізнання, вічність, внутрішній досвід, трансцендентне.

Клочков И.В. Umbris idearum и метафизика бесконечного Дж. Бруно.

Философская мысль эпохи Возрождения XV–XVI ст. предполагает наличие мировоззренческих детерминант, имеющих глубокий герметический смысл. С развитием гуманитарных знаний необходимой становится собственно стремление определить последовательность суждений теоретического и научного содержания. Человек как специфический микро-макрокосм в поле бытия получает универсальные черты, связанные с определением метафизических основ пантеистической диалектики. Дж. Бруно выстраивает целый комплекс идей гностического понимания природы, которая олицетворяет собой идею вечного творчества. Автор статьи защищает тезис, что теоретические достижения итальянского мыслителя имеют значение для углубления понимания внутренних связей между космологией античного мира и приоритетом в развитии гелиоцентрической модели мироздания.

Ключевые слова: Возрождение, бытие, человек, интуиция, душа, самопознание, вечность, внутренний опыт, трансцендентное.

Klochkov I.V. Umbris idearum & J. Bruno the metaphisic of unending.

Reinescance progeny of the philosophical thought between XV–XVI c. will expected appeal world-outlook what determined profoundly hermetic sense. With the development of humanitarian knowledge, that is a trying to the solved much complex problem's and testify step-by-step notion's in the general theoretical course. The human being as a unique micro-macrocosm species ontological ground and gained the Universe idiosyncrasy dealing the conditions & foundations of the metaphysical dialectic. J. Bruno reconstructed the whole complex Gnostic understanding ideas of nature that symbolized unending creative possibilities. The author of this article defended thesis that the study theoretical synthesis by Italian thinker has an urgent inner join with ancient Greek cosmology and priority developing heliocentric world-construction model.

Key words: Reinescance, ontological, human, intuition, soul, self-knowledge, eternity, inner experience, transcendens.